
Bibeln och slaveriet - en aktuell etisk fråga

Bibeln påstås ibland vara omoralisk eftersom den stöder slaveri. Då slaveri inte uttryckligen fördöms i Bibeln, menar ateister och andra bibelkritiker sig stå på en högre etisk nivå än kristna som har Bibeln som moralisk grund. Argumentet används också för att underminera Bibeln som etisk måttstock. Denna artikel vill reda upp några av missförstånden i en fråga som kan bekymra även kristna som vill ta Bibeln på allvar.

Av: Marcus Jakobsson

INLEDNING

”Det var nödvändigt att kasta ’Bibeln tydliga undervisning’ överbord innan slaveriet och segregationen kunde upphöra och innan kvinnor kunde bli kvitt sin andraklasstatus. Ett anmärkningsvärt likartat mönster kan skönjas också idag. Ett stort hinder för strävan efter rättvisa och full acceptans i samhället för homosexuella människor anses vara Bibeln, som citeras om och om igen för att motivera homofoba fördomar, vilket har infekterat vår kultur.”

Så skriver den pensionerade episkopale biskopen John Shelby Spong, som är en känd bibelkritiker. Slaveriet vilar som en mörk skugga över den kristna historien – och i förlängningen också över Bibeln. Bibeln verkar nämligen vid en första anblick bejaka och till

och med försvara slaveriet. Detta var åtminstone övertygelsen hos många gudfruktiga slavägare i de amerikanska sydstaterna på 1800-talet. Samtidigt menade kristna abolitionister, alltså de som kämpade för slaveriets avskaffande, att Bibeln stödde deras övertygelse. Två sinsemellan motstridiga hållningar härleddes alltså till samma heliga skrift.

Hur skall vi idag förhålla oss till Bibeln inställning till slaveriet? Är Bibeln allskapabel att svara på frågan? Är det ens möjligt att artikulera en biblisk etik efter biskop Spongs påstående? Det är inte förvånande att många kristna idag är osäkra på hur de skall se på Skriften i denna fråga. Låt oss granska frågan och se om vi kan komma fram till några hållbara svar.

SLAVERIET UNDER GT:S TID

Slaveriet i Främre Orienten och Israel

Den typ av slaveri som förekom i Främre Orienten under gammaltestamentlig tid ansågs inte som något i sig självt negativt. Till och med en monark kunde referera till sig själv som en slav eller tjänare i förhållande till en gudom. Alla undersåtar sågs i sin tur som slavar eller tjänare till monarken.

Under GT:s tid fanns det två typer av slavar i Israel; hebreiska slavar och utländska slavar. Under tiden efter den babyloniska exilen (ca 540 f.Kr. och framåt) fanns det också en tredje grupp som kallades *netinim*. Dessa hade en liknande ställning som gibeoniterna under Josuas tid, vilka hellre ville bli vedhugare och vattenbärare än riskera sina liv genom att kriga mot israeliterna (Jos 9).

Netinim utförde tjänaruppgifter i templet.

Slavarna i det gamla Israel var i regel bofasta. Deras arbetsinsats var ett komplement till – men inte ett substitut för – det arbete som utfördes av fria medlemmar i hushållet. Med andra ord innebar inte slavarnas arbetsinsats att de fria israeliterna befriades från fysiskt arbete, vilket till exempel var fallet i det klassiska Grekland.

Ett ofta självvalt alternativ

Man kan också notera att slaveriet i det gamla Israel skiljde sig markant från motsvarande institutioner bland grannfolken. I Israel hemföll man till exempel aldrig åt att infånga eller sälja människor i en sådan omfattning som skedde exempelvis bland fenicier och

filistéer. Det fanns därför inga försäljare eller förmedlare av slavar. Människorov var därtill belagt med dödsstraff (2 Mos 21:16). De israelitiska slavarna förlorade inte heller, i motsats till romerska slavar i senare tid, sitt medborgarskap.

Under GT:s tid kunde en hebré sälja eller tillfälligt hyra ut sig själv eller sina barn för att få det bättre ställt eller för att betala en skuld om man kommit på obestånd (3 Mos 25:39–55 och 5 Mos 15:12–18). Att någon blev slav hade således sitt upphov i en form av skuld och var ett självvalt alternativ till svält. En aspekt som kritiker till detta system ofta bortser från är bristen på alternativ i fråga om lagliga sätt för försörjning i ett samhälle med svår fattigdom och utan statlig välfärd. Hebreiska slavar skulle enligt den mosaiska lagen släppas fria efter sex år. De kunde inte tvingas att tjäna hela livet, om de inte själva valde att göra så av kärlek till sina herrar (2 Mos 21:2–7).

Den israelitiska slaven hade det även mycket annorlunda i jämförelse med situationen för slavar i Romarriket och Grekland under antiken. Några exempel på detta finner vi även i Andra Moseboken 21:20–21 och 26–27. Dessa lagar tar upp fall där slavar har skadats eller dödats av sina ägare. Om ägaren befanns skyldig skulle han straffas, vilket även kunde innebära en dödsdom för ägaren.

Utlänningar kunde bli slavar bland annat genom att tillfångatas i krig eller genom köp från andra folk. Detta var tillåtet enligt Guds lag (3 Mos:25:44–46). Med krigsfångarna kan man notera att alternativet ofta hade

varit att döda fienderna. Möjligheten till slaveri var således något som humaniserade krigföringen. De icke-hebreiska slavarna var livstidsslavar, vilket ändå inte betydde att israeliterna kunde behandla dem hur som helst. De var beskyddade av samma stränga regler (2 Mos 21:20–21) och vid konstaterad misskötsel hade de samma rätt att frigges som de hebreiska slavarna (2 Mos 21:26-27). Utländska slavar hade också en dag ledigt i veckan, precis som sitt husfolk (2 Mos 20:10 och 5 Mos 5:14).

Egendom, äganderätt och försäljning

I jämförelse med andra samtida lagar i omkringliggande kulturer, blir det uppenbart att GT:s lagar är mer framstående än annan äldre lagstiftning. GT:s lagtext gör i själva verket ett gigantiskt hopp framåt beträffande moral och etik jämfört med andra kulturers lagsystem. Faktum är att inget som liknar GT:s lagstiftning existerade på andra håll; det närmaste man kommer i juridisk väg handlar om skador på andra människors slavar.

Ett exempel kan vara lag 23 i Eschnunas lagsamling, en ackadisk lagtext från ca 1800 f.Kr: ”Om en fri man utan orsak tar en annan fri mans kvinnliga slav, håller henne inspärrad i sitt hus och orsakar hennes död, måste han återgälda denne slavägare med två av sina kvinnliga slavar. Om han utan orsak tar hustru och barn från en uppsatt person och förorsakar dem döden, skall det räknas som en handling för vilket dödsstraff skall utgå. Den som utfört handlingen måste dö.”

En återkommande invändning mot sla-

veriet gäller äganderätten över en annan person. Men även här skiljer sig GT från samtida texter. I exempelvis Hammurabis lag, som är en babylonisk lagsamling från 1726 f.Kr, behandlas slavar som ägodelar:

”Om en fri herreman slår till en annan fri herremans dotter så att hon får missfall, skall han betala henne tio shekelsilver för fostret. Om kvinnan dör, skall hans dotter avrättas. Om han genom ett våldsamt slag skulle förorsaka att en vanlig mans dotter får missfall, skall han betala fem shekelsilver. Om kvinnan skulle dö, måste han betala ½ silvermina. Om han skulle slå en fri herremans slavkvinna så att hon fick missfall, måste han betala två shekelsilver. Skulle denna kvinnliga slav dö, måste han betala ½ silvermina.” (Citaten hämtade ur Fee och Stuart, ”Att läsa och förstå Bibeln”).

Enligt den GT:liga lagen var det dock förbjudet för herrar att behandla sina tjänare som lösöre. Försäljning av slavar verkar, som redan har nämnts, ha förekommit i mycket begränsad omfattning i det gamla Israel. Äganderätten var begränsad och var förbunden med flera förpliktelser.

Slavar eller tjänare?

Bibelöversättningar kan som bekant spela stor roll när vi bedömer olika bibliska fenomen. På 1900-talet blev det exempelvis en väldig uppgång i användningen av ordet ”slav” och motsvarande i bibelöversättningar på olika språk. Detta har fått konsekvenser och lett till förvirring. Det hebreiska ordet *ebed* översätts således ofta som ”slav”, me-

dan en annan, ofta mera adekvat översättning, kanske vore ”tjänare”. Andra möjliga alternativ, beroende på arbetsuppgifter, vore ”hembiträde”, ”arbetare” eller ”boskapsherde”.

Tredje Moseboken stadgar också att en fattig jude som säljer sig inte skall behöva utföra slavarbete, utan skall få vara som en daglönare och inneboende (3 Mos 25:39–40). Man kan därför fundera över huruvida det som kallas slaveri i GT egentligen borde beskrivas som ett sorts ”bundet tjänarskap” eller livegenskap. När man granskar institutionen finner man nämligen en avsevärd skillnad mellan det slaveri som accepteras i GT och slaveriet i såväl samtida kulturer som i det romerska riket och i modern tid. Detta väcker frågan om huruvida de alls kan jämföras eller jämnställas.

Tydliga föreskrifter

I Femte Moseboken 15:12–17 finner vi föreskrifter för hur hebreiska slavar bör behandlas. Enligt de amerikanska teologiprofessorerna Gordon Fee och Douglas Stuart kan vi konstatera följande:

1) För det första framgår det, som vi också har sett, att Guds stadgar för slavarna under GT:s tid *knappast var hårda och brutala*. Utifrån dem skulle det vara mycket svårt att rättfärdiga senare tiders slaveri. Bestämmelsen om att slavarna skulle släppas fria redan efter sex år begränsade i sig avsevärt slaveriet.

2) För det andra märker vi att *Gud älskade slavar* genom de säkerhetsåtgärder han

byggde in i lagen och hur den kräver generositet gentemot slavarna. Gud såg ju också på sitt eget folk som en grupp tidigare slavar.

3) För det tredje kunde slaveriet i många fall innebära att *slaven hade det bättre hos ägaren än i frihet*. Om slavägaren skötte sina plikter hade slavarna både kost, logi och kläder. Vore de fria, skulle många av dem ha gått under på grund av de bristfälliga sociala förhållandena i det dåtida Israel.

4) För det fjärde *ägde slavägaren i egentlig mening inte slaven*. Slavägaren var påbjuden flera restriktioner och kunde inte utöva total makt över slaven. Det var Herren själv som ägde både slavägare och slavar. Det var också Herren som hade friköpt alla hebréer, vilket framgår av vers 15 i texten ovan. Således var det också han som var den rättmätige ägaren till alla, slav såväl som fri.

Inte en del av skapelsemönstret

En brännande fråga som vi ändå inte undgår i det här sammanhanget är frågan om varför Gud överhuvudtaget tillåter slaveri hos sitt egendomsfolk. Människan skapades fri och varken slaveri eller bundet tjänande/livegenskap i GT kan anses vara en del av Guds skapelsemönster. Det finns inget påbud om slaveri i Bibeln. Slaveriet är alltså inte inrättat eller skapat av Gud. Hebréerna var själva slavar i Egypten, men Herren befriade dem från detta ok.

Förklaringen till att slaveriet ändå förekommer kan vara densamma som när det gäller till exempel polygami och skilsmässa, dvs. att även om dessa bruk inte är sanktion-

erade av Gud, så tolererar han dem och låter dem (i det senare fallet) regleras med lagar på grund av människornas hårda hjärtan (Matt 19:8). Enligt Jesus var Mose lag angående skilsmässa ett avsteg från Guds ursprungliga plan och tanke med äktenskapet. Så kan det också vara med slaveriet. Kanske kan det vara så att Gud ibland kompromissar när han relaterar till en fallen värld med moraliskt fallna människor. Aposteln Paulus säger också att ”Gud har länge haft överseende med okunnighetens tider, men nu befäller han människorna att de alla och överallt ska omvända sig” (Apg 17:30) .

En häpnadsväckande regel som återfinns i Femte Moseboken 23:15–16 kan bekräfta det här. Där står det att en förrymd slav inte skall behöva sändas tillbaka hem och lagen befäller till och med människor att förse honom med logi. Att Herren låtit infoga en dylik förmildrande ”ventil” i föreskrifterna gällande slavar, antyder att slaveriinstitutionen inte ursprungligen var hans vilja, men att han översåg med fenomenet tills vidare. Värt att notera är också att andra folk hade stränga straff för att skydda förrymda slavar.

En aktuell tillämpning

Vi kan notera att även om just lagarna om slaveri i GT inte riktar sig till oss idag, är de ändå inte oviktiga. Det väsentliga är vad de kan lära oss om Gud, om hans krav på rättvisa, om hans vilja för det israelitiska samhället och om hans relation till folket i synnerhet beträffande försoningen. Dessa lagar hjälper oss enligt Fee och Stuart att:

- 1) se bakgrunden till Nya testamentets lära om försoningen,
- 2) se hur mycket GT:s slaveri faktiskt skiljer sig från hur vi vanligtvis tänker oss slaveriet samt att
- 3) se ett nytt perspektiv av Guds kärlek, som vi kanske inte hade sett.

Således utgör dessa föreskrifter en väsentlig del av Guds Ord till oss idag, trots att det uppenbarligen inte är ett bud från Gud till oss idag.

Föreskrifterna är inte uttömmande och säger förstås inte allt om slaveriet i det gamla Israel. Men eftersom de innehåller den typ av standard som Gud gav sitt folk i GT, kan de vara instruerande också för oss när vi idag söker hans vilja.

SLAVERIET UNDER NT:S TID

Den omstridda Paulus

Med GT som bakgrund, vänder vi nu blicken mot Nya testamentet (NT). Det skrevs vid en tid när en annan form av slaveri var för handen än det som förekom i det gamla Israel. I nytestamentlig tid var slaveriet mycket utbrett i hela det romerska riket. Hela det dåtida samhällets ekonomi byggde egentligen på slaveri.

Det är främst i brev av aposteln Paulus som slaveriet berörs i NT. När NT i allmänhet, och Paulus i synnerhet, uttalar sig om slavar, väcks ofta frågor hos nutida bibelläsare. I bästa fall ses fenomenet som avlägset

och kuriöst, i värsta fall som moraliskt motbjudande. Följaktligen kan Paulus provokativa användning av slaveriet som en metafor för den kristnes relation till Gud (Rom 6) vara svårförståelig för en nutida läsare. Hos en del väcker sådana texter, liksom texter där Paulus verkar flat i sin hållning gentemot slaveriet, indignation. Detta inte minst för att de också har använts för att rättfärdiga moraliskt klandervärdiga och oförsvarliga handlingar under gångna sekler, som exempelvis slaveriet i Amerikas sydstater fram till 1860-talet.

Det är lätt att först tolka Paulus som att han ryggradslöst understöder slaveriets status quo, för att sedan anklaga honom för inkonsekvens, då han i Galaterbrevet 3:28 hävdar att alla är ett i Kristus, slav såväl som fri. Ibland framhålls det även att det redan i Paulus samtid förekom kritik mot slaveriet, exempelvis bland enstaka stoiska filosofer. Den mest berömde av dem var Seneca den yngre, en romersk senator och vetenskapsman. Man kan ibland höra argumentet att ifall en hednisk filosof i hjärtat av det romerska imperiet kunde vara en motståndare till slaveriet, så varför då inte en kristen apostel, särskilt en som förkunnade högre mänskliga ideal?

Paulus reformistiska agenda

GT:s undervisning om slaveri står, som vi sett, i stark kontrast till andra kulturers slavpraxis i Främre Orienten. De civilrättsliga lagarna i GT som relaterar till slaveriet är utan motstycke i den forntida världen. Slavarerna var inte bara skyddade av i Israels lag, utan kunde också förvänta sig att undvika den

förnedring som andra slavar i historien råkat ut för. Det är denna attityd till slaveri som gör Israels lag så unik i den antika världen, och detta behöver hållas i åtanke när vi betraktar de relevanta paulinska texterna.

Som en tidigare farisé var Paulus väl insatt i GT:s världsåskådning, och den måste rimligen ha inverkat på hans attityder till det samtida slaveriet. Om man är medveten om detta, är det inte svårt att märka att Paulus har en reformistisk agenda, trots att han inte försöker starta en revolution. Han ville förbättra slavarnas ställning, även om han inte propagerade för deras frigörelse. Varför? Jo, därför att det hade varit direkt dåraktigt av Paulus och de nytestamentliga författarna att uppmuntra till uppror mot slaveriet. Slavar som gjorde uppror blev direkt avrättade. De kristna hade heller ingen rösträtt eller någon sådan position i samhället att de kunde åstadkomma förändringar i de samhälleliga och juridiska systemen.

Att som slav bli frisläppt innebar heller ingen dans på rosor. Till exempel kunde de slavar som släpptes fria före de fyllt trettio aldrig få romerskt medborgarskap. Ofta kunde det till och med vara frestande att bli slav. Ändå går Paulus så långt att han uppmuntrar kristna att avvisa möjligheten att befämja sin position genom att bli slavar (1 Kor 7:23).

Sinnets förnyelse det viktigaste

Paulus accepterade dock inte helt ett oförändrat tillstånd. Hans syfte var att reformera. Han gjorde så gott han kunde i den samhälls-

situation som var förhärskande. Aposteln försökte förbättra mycket som det samtida samhället valde att ignorera. Paulus var en man med hög moral. Men han var vis nog att inse att ett fullständigt avlägsnande av socialt förtryck låg långt bortom hans förmåga. Tiden var ännu inte mogen för att påtala slaveriets avskaffande. Att göra upp med slaveriinstitutionen hade inneburit detsamma som att revoltera mot hela samhällsskicket, något som skulle ha gått emot det som aposteln undervisar om i Romarbrevet 13 om att underordna sig överheten.

För att kunna reformera en hel kultur och ett samhällsskick, krävs också en hel del inre samhällsförändringar. Om dessa inte är för handen är det inte så stor idé att propagera för en yttre förändring. Förändringen måste börja med en sinnesförändring hos människorna själva och det var också just det området som Paulus valde att rikta in sig på.

Det var inte heller det yttre slaveriet som bekymrade Paulus mest, utan syndens slaveri som band människorna (Rom 6). Hans huvudsakliga kallelse och intresse var därför att förkunna befrielsens evangelium för alla människor. Han förstod att när evangeliet får påverka människor, så vill de i sin tur också påverka sin omgivning i en bättre riktning.

Bibelställen i NT om slavar och slaveri

Paulus hushållsföreskrifter i Efesierbrevet 5-6 och Kolosserbrevet 3, och som delvis tas upp också av Petrus i Första Petrusbrevet 2, visar att apostlarna tar allvarligt på slavarnas rättigheter (Ef 6:5ff, Kol 3:22ff och 1 Pet 2:18ff).

Om man jämför innehållet i dessa verser med annan samtida litteratur, visar det sig att instruktionerna till både slavar och slavägare är mycket radikala.

När Paulus vänder sig direkt till slavarerna, och därmed betraktar dem som myndiga människor, bryter han mot de bestämmelser som föreskrev att en slav endast fick tilltalas genom sin herre. På så vis tillerkände Paulus slavarna ett betydligt högre människovärde än de kunde förvänta sig från det samtida romerska samhället.

1 Kor 7:21ff. Detta är ett diffust bibelställe som kan översättas på två sätt. Både Folkbibeln och Bibel 2000 har valt en tolkning som uppmanar slaven att förbli slav om han var det när han blev kallad. Men möjligheten har Hedegårds och Giertz' NT-översättningar (och engelska översättningar som NIV, NKJV och ESV) en tolkning som bättre överensstämmer med vad Paulus skriver i andra sammanhang. De tolkar nämligen stället så att om slaven har möjlighet att bli fri, så ska han utnyttja den möjligheten. Paulus vill inte att någon skall vara förslavad. Om man är slav bör man göra sitt bästa för att bli fri och om man är fri, så ska man aldrig frivilligt låta sig förslavas. Även om Paulus inte propagerade för revolution så stödde han således inte heller slaveriet. Han befann sig mitt emellan två eldar och försökte finna en framkomlig väg.

Kol 3:22ff. Det är klart att slavarnas eskatologiska status var tryggad oberoende av deras jordiska omständigheter, och att detta måste inverka på hur deras herrar be-

handlade dem i detta liv. Paulus ord till slavägarna är rätt revolutionerande. Slavägaren bör nämligen påminna sig själv om att hans evighet är *identisk* med slavens och att de båda ska dömas av Gud (Kol 3:25–4:1). Paulus påminner också herrarna om att de inte längre kan räkna med straffimmunitet om de handlar orätt mot medlemmar av sitt eget hushåll. I en kultur där slavar var vana vid egenmäktig bestraffning var detta omvälvande. Även i detta sammanhang kan man därför spåra en önskan till förändring. Både slavar och herrar måste leva med sin relation till Kristus för ögonen.

Filemon. Paulus befann sig här i en svår position, med en konflikt mellan sin övertygelse om att lyda sekulära auktoriteter (Rom 13) och sina GT-influerade attityder till slaveri. Den förra skulle ha tvingat honom att sända tillbaka slaven omgående, medan Femte Moseboken 23:15–16 insisterade på att man bör ge förrymda fångar en fristad. Detta illustreras i brevet. Det kan hända att Paulus hoppades på att Filemon skulle frigge Onesimus för evangeliets skull. Paulus hade önskat att Onesimus var fri och sände tillbaka honom som en kristen broder. Filemon kunde inte undgå den apostoliska vinken (Filem 16). Det är inte alls långsökt att anta att Paulus i sitt brev till Filemon var åtminstone ambivalent gentemot slaveriet.

Vi kan sålunda summera Pauli attityd till slaveri sålunda: Om en kristen är fri, borde han eller hon, under inga omständigheter frivilligt gå in i slaveri. Men om en slav blir kristen, så har han eller hon, på grund av

sin brist på självbestämmanderätt, inget annat val än att acceptera situationen, men ändå försöka bli fri om den möjligheten ges (enl. bl.a. Giertz' och Hedegårds översättningar). En nyckelprincip för en slav var att leva ett så gott liv som möjligt när han eller hon tjänade sin herre efter bästa förmåga. Att vara en slav uteslöt inte en helhjärtad kristen livsstil. Ändå, ifall ett frisläppande var ett alternativ, skulle det eftersträvas, eftersom frihet klart var att föredra.

Status och roll

I Paulus brev finns det å ena sidan en stor skillnad mellan relationerna ”man-hustru” och ”förälder-barn” och å andra sidan relationen ”herre-slav”. De första två relationerna är bindande, medan den tredje inte är det. Att vara hustru eller barn är en *status* som är oföränderlig och som man fötts till eller tillräknats av Gud, medan att vara slav är en i bästa fall tillfällig *roll*, som man har tagit sig själv eller tilldelats. Därför resonerade också slavägare och antiabolitionister i Sydstaterna fel, när de fruktade att ett av-skaffande av slaveriet riskerade att upplösa familjen.

Den engelske teologen Mark Meynell skriver att det finns en distinktion mellan status och roll som vårt samhälle ofta har svårt att se. I vår tid blandas inte sällan en persons status och roll samman. Det blir ofta så att hans eller hennes status eller värde bestäms av hans eller hennes roll och uppgifter. Men för den kristna människan är det (eller borde vara) annorlunda. En människas status kommer från att han eller hon är skapad av Gud

och är ett Guds barn, en medarvinge till Kristus, medan rollerna är mindre väsentliga och tillfälliga här på jorden (Rom 8:17).

Aposteln Paulus ansåg alltså aldrig att slaveriet var en integrerad del av en kristens tjänst och ett kristet liv. Det var inte en status som skulle upprätthållas permanent eller en gudomligt ordinerad institution. Att Paulus i sina skrifter inte direkt fördömde slaveriet i sin samtid innebär dock inte att han var nöjd med status quo. Han uttalade flera radikala krav mot slavägare, som humaniserade och med tiden också underminerade slaveriet. Slavhandel är något han till och med skarpt tar avstånd från (1 Tim 1:10).

SLAVERIET UNDER SENARE OCH MODERN TID

Likheter och olikheter mellan romerskt och amerikanskt slaveri

Oftast är det slaveriet i de amerikanska sydstaterna under 1600–1800-talet som har fått stå som sinnebild för vår uppfattning idag om vad slaveri handlar om. Som vi har sett går det dock inte alltid att generalisera och dra slaveriet i olika kulturer och under olika århundraden och årtusenden över samma kam.

Sålunda kan den slaveriinstitution som förekom i det gamla Israel inte direkt jämföras med det slaveri som praktiserades i det romerska riket. Men det finns även olikheter mellan slaverisystemet i det romerska riket och det som tillämpades i de amerikanska sydstaterna under senare tid. Låt oss därför jämföra dessa båda system.

Vi ska först titta på likheterna mellan det romerska och det amerikanska slaveriet:

1) *Ursprung*. En romersk slav var slavsnarare som ett resultat av erövringar, räder och plundringståg, än som ett resultat av straff eller försäljning av sig själv (som var fallet i det gamla Israel). Så var det också med de amerikanska slavar som transporterades från Västafrika.

2) *Förverkad autonomi*. Slavägarnas kontroll över slavarerna var likartad. Slaven hade mist all sin personliga autonomi. Slavägaren hade rätt att på godtyckliga grunder döda en olydig slav. Även familjer kunde splittras på helt godtyckliga grunder. En amerikansk slavägare hade samma, närmast, oinskränkta makt som en romersk slavägare.

3) *Antalet slavar*. Det fanns i båda samhällena en stort antal slavar. Vissa forskare menar att så mycket som en tredjedel av romarrikets befolkning bestod av slavar. Andra hävdar att endast en minoritet var fria.

Men låt oss också titta på olikheter i de båda samhällenas slavsystem:

1) *Abolitionism*. Det antika Rom hade aldrig någon abolitionistisk rörelse liknande den som uppstod i USA under 1800-talet. Även om det fanns enskilda kritiker till slaveriet i romarriket, så ifrågasattes inte institutionen i sig själv. Något alternativt system var aldrig aktuellt.

2) *Social flexibilitet*. I romarriket kunde en del slavar med tiden erhålla högt specialiserade yrken i samhället, såsom lärare och glasblåsare. Man kunde inte skilja en slav från en fri man bara på utseendet och kläd-

seln. Det fanns även, förvånansvärt nog, slavar som med tiden blev förmögna. Detta fenomen var otänkbart i de amerikanska sydstaterna.

3) *Rasism och inkonsekvens*. I romarriket hade en slavs etnicitet inte någon betydelse. Rasismen var däremot uppenbar i sydstaterna. Man kan också notera att slaveriet som institution passade dåligt med USA:s självständighetsförklaring, som betonar alla människors lika värde.

Även om det finns vissa likheter, kan vi alltså konstatera att slaveriinstitutionerna i romarriket och i de amerikanska sydstaterna var olika. Det antika systemet var mycket mer flexibelt och mångbottnat än sin moderna motsvarighet, medan det amerikanska slaveriet, i motsats till det romerska, karakteriserades av bland annat rasism. Det är inte långsökt att tänka sig att aposteln Paulus, om han konfronterats med slaveriet i sydstaterna, troligen hade varit betydligt mer kritisk än han var mot det slaveri som förekom i hans samtid.

Jämförelse av slavarnas villkor i Gamla testamentet, Romarriket och i senare tid (sammanställt av NT-forskaren Peter J. Williams):

Israel

Möjlighet till ledighet	Ja
Tillräckligt med mat	Ja
Möjlighet till juridisk gottgörelse	Ja
Skydd för sexuella trakasserier	Ja
Kidnappning	Nej
Kedjor	Nej
Tortyr	Nej
Fysisk misshandel	Nej

Romarriket

Möjlighet till ledighet	Nej
Tillräckligt med mat	Nej
Möjlighet till juridisk gottgörelse	Nej
Skydd för sexuella trakasserier	Nej
Kidnappning	Ja
Kedjor	Ja
Tortyr	Ja
Fysisk misshandel	Ja

Senare tid

Möjlighet till ledighet	Varierar
Tillräckligt med mat	Nej
Möjlighet till juridisk gottgörelse	Nej
Skydd för sexuella trakasserier	Nej
Kidnappning	Ja
Kedjor	Ja
Tortyr	Ja
Fysisk misshandel	Ja

Kristna i tåten vid slaveriets avskaffande

Det påstås ibland att Bibeln inte har varit till någon hjälp i kampen mot slaveriet. Men ingenting kan vara mer fel. Istället är det så att NT:s undervisning indirekt underminerade principerna för slaveriet. Olof Edsinger skriver i boken *Krigen i Gamla testamentet: Ett försök att förstå* att de kristna i Rom under 200- och 300-talet till och med anklagades för att bidra till samhällets förfall genom sin humana inställning till slavar, änkor och föräldralösa.

Abolitionister som William Wilberforce, Thomas Clarkson och Olaudah Equiano (för att nämna några) lät sig inspireras av Bibeln. Låt oss titta på vilka argument man använde i England där processen för slaveriets avskaffande tog sin början år 1787.

1. Broderskap

Man hänvisade för det första till idén om mänskligt *broderskap* utifrån Bibeln. Abolitionisterna var övertygade om Guds faderskap och om alla människors lika värde. Det här kom bl.a. till uttryck i abolitionisternas motto (uttalade av en tänkt slav): ”Är jag inte en människa och en broder?” Man stödde sig bl.a. på Första Moseboken 1:26–27 där det står: ”Gud sade: ’Låt oss göra människor till vår avbild, till att vara lika oss. De skall råda över fiskarna i havet och över fåglarna under himlen, över boskapsdjuren och över hela jorden och över alla kräldjur som rör sig på jorden.’ Och Gud skapade människan till sin avbild, till Guds avbild skapade han henne, till man och kvinna skapade han dem.” Gud

var hela mänsklighetens fader och alla nationer har sitt ursprung i honom. Vi är alla förenade. Lukas skriver ju också i Apostlagärningarna 17:26: ”Och han har av en enda människa skapat alla människor och folk, för att de skall bo över hela jorden.”

2. Frihet

En annan sak de tidiga slaverimotståndarna hänvisade till var idén om kristen *frihet*. De kristna abolitionisterna menade att alla har jämlika rättigheter i en jämställd mänsklighet. Frihet är en av skaparen given rättighet och därför har ingen rätt att sälja sig själv till slaveri, inte heller har någon rätt att tvinga andra in i slaveri. Abolitionisterna hänvisade bl.a. till Andra Moseboken, som man menade visade att Herren motsätter sig mänskliga system av förtryck. Andra bibelställen som citerades var Ordspråksboken 14:31: ”Den som förtrycker den arme smädar hans skapare, den som förbarmar sig över de fattiga ärar honom.” liksom Job 30:25: ”Grät jag inte över den som hade hårda dagar, led inte min själ med den fattige?”.

Sist men inte minst hävdade man att ett avskaffande av slaveriet fanns på Jesu agenda och är en naturlig fortsättning på förkunnelsen av evangeliet. Man tolkade Jesus ord mycket konkret när han sade: ”Herrens Ande är över mig, ty han har smört mig till att predika glädjens budskap för de fattiga. Han har sänt mig för att ropa ut frihet för de fångna och syn för de blinda, för att ge de betryckta frihet” (Luk 4:18).

3. Kärlek

De tidiga kristna abolitionisterna kom att se slaveriet som något ont, som kristna människor som strävar efter det goda inte bör befatta sig med. En kristen bör liksom sin frälzare visa kärlek, godhet och välvilja. Slaveri är också oförenligt med den kristna synen på nåden, skrev t.ex. metodismens grundare John Wesley.

Den gyllene regeln i Matteus 7:12 citerades flitigt: ”allt vad ni vill att människorna skall göra er, det skall ni också göra dem.” Detsamma gällde det dubbla kärleksbudet i Lukas 10:27: ”Du skall älska Herren din Gud av hela ditt hjärta och av hela din själ och av hela din kraft och av hela ditt förstånd, och din nästa som dig själv.”

4. Dom

Ett fjärde bibliskt argument som de tidiga abolitionisterna hänvisade till, var Guds kommande dom över människorna. Samtidigt som Gud är välvillig och kärleksfull, så är han också rättfärdig och kommer att straffa syndare som inte har omvänt sig. ”Min är hämnden och vedergällningen”, säger Herren i Femte Moseboken 32:35. Hämnden kommer att drabba förtryckaren lika väl som den som tillåter förtrycket, menade man. Man varnade slavägarna att de, såvida de inte ångrade sig, skulle drabbas av himmelsk vedergällning. Man menade också att Herren inte välsignade nationer som tillät slavhandel och hänvisade till bibliska städer som straffats av Gud på grund av sin orättfärdighet. En skribent skrev t.ex. att Tyrus och Sidon som en-

ligt Bibeln straffades av Gud, på sin tid var likvärdiga med 1700-talets Liverpool och Bristol!

På grund av de kristna slaverimotståndarna och deras aktivism, avskaffades slaveriet i Storbritannien och dess kolonier inom några årtionden. På 1860-talet befriades också slavarna i de amerikanska sydstaterna, även om rasistiska samhällsstrukturer tyvärr kom att leva kvar länge.

Säkerligen hade den abolitionistiska rörelsen påverkats av de kristna engelska pionjäreterna inom slaverimotståndsrörelsen och deras läsning av Bibeln. Det är få andra sociala genombrott som så starkt kan förknippas med kristna som handlat utifrån sin förståelse av bibelordet. Här förverkligades alltså i sinom tid den sinnesförändring som aposteln Paulus efterlyser i sina brev, med resultatet att slaveriet avskaffades.

Projektilbanehermeneutik och nutida tillämpningar

Slaveriet i Bibeln och dess slutliga avskaffande har i våra dagar ibland använts för att stöda en form av progressiv hermeneutik (bibeltolkning) som benämns ”projektilbanehermeneutik” (eng. *Trajectory hermeneutics*) och som vunnit terräng bland en del nutida teologer. Man menar att Bibelns etiska undervisning är liksom en projektil på väg i en viss riktning och i ständig utveckling. Vid tiden för NT:s nedskrivande hade den kommit en bit på väg, men det var ändå bara en mellanapp. Vi behöver, sägs det, idag anamma en högre etik än den som fram-

kommer i NT; en etik som är i samklang med det mål som projektilen är på väg mot. I jämförelsen mellan texter i GT och NT, menar man således att NT har en mera rigoröst tillämpad etik.

Idag är det ofta de som propagerar för en större acceptans för exempelvis samkönade relationer inom kyrkan som använder sig av detta argument. En av dem är biskop Spong, som citerades i inledningen av denna artikel, en annan är Gene Robinson, även han en episkopal biskop och verksam i New Hampshire, USA.

Dessa och andra använder sig av en progressiv bibeltolkningsmodell, där de hos de bibliska författarna tycker sig kunna observera en vilja till förändring, även om den sker bara ett steg i taget. Tolkarens uppgift blir att spåra detta fenomen även bortom och utöver Skriftens stängda kanon. Följaktligen, ifall befrielse från förtryck bedöms vara på agendan, kan befrielsen av slavar följas upp av exempelvis bejakad homosexualitet.

Men projektilbanemodellen är långt ifrån oproblematisk. Några frågor som inställer sig är bland andra:

1. Vilken är projektilens nedslagsplats, dvs. när har den bibliska etiken nått sitt mål och vad eller vem bestämmer när den har nått fram?

2. Hur vet man att NT:s etik inte är slutgiltig? Vad är överhuvudtaget poängen med en etik som går utöver och stundvis till och med emot NT?

3. Vem har befogenhet att fatta beslut om detta?

Som vi redan har sett är det fullt möjligt att ifrågasätta slaveriet även utifrån de bibliska texterna så som de är formulerade.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Vi ska till sist göra några avslutande reflektioner om Bibeln och slaveriet. Stefan Gustavsson skriver i artikeln ”Är Gud ett ondskefullt monster?” att Guds ultimata målsättning är att vinna tillbaka sin skapelse, vilket han har valt att göra på lång sikt. Han låter sig därför involveras i människans historia med all dess synd, själviskhet och elände. I denna process tvingas han ibland agera utifrån ett utgångsläge som är långt ifrån idealiskt – en fallen värld. Han väljer att vandra med söndriga människor i primitiva kulturer och iscensätter gradvis sin frälsningsplan. Ofta hamnar han i korrupta och komplexa situationer, just eftersom människor är inblandade. Bedömningen av Guds agerande måste därför ses i ljuset av slutresultatet. Stefan Gustavsson citerar även filosofen Paul Copan:

”Den mosaiska lagen syftade till att reglera och begränsa det onda, men tillät ändå sociala strukturer som vore otänkbara för oss idag på grund av människohjärtats hårdhet. Även om Mose lag inte fullt ut uttrycker det gudomliga idealet, pekar den ofta i riktning mot det.”

Detta, menar jag, gäller i hög grad även för slaveriet. Slaveri var inte ursprungligen Guds vilja, men i det gamla Israel valde han att anpassa sig till den rådande kulturen. I en

kultur där slaveri eller kanske snarare liv-egenskap var självklart, gav Gud därför instruktioner även gällande detta.

Det institutionaliserade slaveriet har, som vi sett, praktiserats av så gott som alla kända folk från tidens begynnelse och ända fram till modern tid. Inte förrän en mer upphöjd uppfattning om människan och hennes inneboende värde som skapad till Guds avbild hade genomsyrat världen, föddes inom kristenheten en starkt kritisk inställning gentemot slaveriet och dess existensberättigande. Ingen motsvarande abolitionistisk rörelse återfinns i någon känd icke-kristen civilisation.

Ifråga om nutida tolkningar, kan man konstatera att anhängare av den s.k. ”projektilbaneteorin” ofta hänvisat till Galaterebrevet 3:28 och andra ställen som stöd för sin syn. Progressiva bibeltolkare har hos Paulus tyckt sig skönja en önskan att se befrielse också för andra grupper än slavar.

Det som gäller för slavar och deras her- rar kan dock inte automatiskt tillämpas på andra relationer. Slaveriet har inte sin grund i skapelsen och det påbjuds inte i Bibeln såsom de andra relationerna.

Det finns följaktligen inte heller någon grund för att använda avskaffandet av slave- riet som ett prejudikat för att avskaffa bib- liska normer, vare sig det gäller äktenskap- liga relationer eller sexualetik. Slaveriet är helt enkelt inte ett legitimt redskap i en sådan argumentation. Dess avskaffande är en stor seger att fröjdas över, men det är inte det pre- judikat som det så ofta anses vara i vår tids

debatt gällande helt andra frågor.

Marcus Jakobsson är kaplan i Närpes församling, Finland.

SEA Papers är Svenska Evangeliska Alliansens (SEA) essä- serie inom evangelikal teologi och etik. SEA är ett nätverk av kristna tvärs över samfundsgränserna. Vår vision är:

- att bygga ett nationellt nätverk av evangeliska/ evangelikala kristna i Sverige, som tillsammans och i sina olika sammanhang utvecklar och bidrar med evangelikal teologi och tillämpar den i församlingsarbetet, i den teologiska debatten och i samhällsdebatten
- att vara en konstruktiv kraft som i öppenhet, dialog och debatt driver ett evangelikalt perspektiv
- att förmedla impulser från och kontakter med den väx- ande världsvida evangelikala gemenskapen

SEA:s teologiska bas utgörs av Lausannedeklarationen.

Källor och förslag till vidare läsning:

Archer Jr, Gleason L: *New International Encyclopedia of Bible Difficulties*. Zondervan, 1982.

Coffey, John: "The abolition of the slave trade: Christian conscience and political action" i *Cambridge Papers*. Vol. 15, nr 2, June 2006.

Copan, Paul: *Is God a Moral Monster? Making Sense of The Old Testament God*, Baker Books 2011.

Edsinger, Olof: *Krigen i Gamla testamentet: Ett försök att förstå*. CredoAkademin, 2007.

Fee, Gordon & Stuart, Douglas: *Att läsa och förstå Bibeln: En handbok*. Libris, 1994.

Gustavsson, Stefan: "Är Gud ett ondskefullt monster?" i antologin *Gud och hans kritiker* (red. Mats Selander).

Kaiser Jr, Walter C, Davids, Peter H., Bruce F.F, Brauch, Manfred T.: *Hard Sayings of the Bible*. Inter Varsity Press, 1996.

Meynell, Mark: *The New Testament & Slavery – Approaches & Implications*. The Latimer Trust, 2007.

Spong, John Shelby: "Scripture is not the ally homophobes think it is" (http://sjspirit.org/?page_id=250), även citerad av Meynell.

Williams, Peter J.: "The Bible and Slavery". Föreläsning under European Leadership Forum i Eger, Ungern 26.5.2009.